

DLA doktori értekezés tézisei

Duffek Ildikó

Giovanni Girolamo Kapsberger *Arie* és *Motetti*  
*Passeggiati* kötetei (1612)

Témavezető: Vikárius László

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem  
28-as számú művészet- és művelődéstörténeti besorolású doktori  
iskola

Budapest

2018

## I. A kutatás előzményei

Giovanni Girolamo Kapsberger nevével és zenéjével először néhány éve egy ajándékba kapott CD-lemezen találkoztam, amelyen a zeneszerző hangszeres kompozíciói – *sinfoniái* – mellett szólóénekekre és hangszeres kíséretre írott művei – *villanellái* és *ariái* – közül szerepel néhány. A XVI–XVII. századi zene már középkor óta igen közel áll hozzám, így több, ebben a korban alkotó zeneszerző műveivel kerültem kapcsolatba hallgatóként, kórustagként vagy kamaraegyüttes énekes tagjaként és karvezetőként egyaránt. Feltűnt az a különleges atmoszféra, ami az e korból származó zeneműveket jellemzi, és amelyek egyaránt magukon hordozzák még a reneszánsz stílusjegyeket, de ugyanakkor már a korabarokk jellegzetességek is egyértelműen hallhatóak bennük. Ezek a jellemzők nem csupán a közismertebb, Észak-Itáliában működő zeneszerzők műveiben figyelhetők meg, hanem az élete nagy részében Rómában alkotó Kapsberger *Arie* és *Motetti Passeggiati* köteteiben is.

Kapsberger életéről és műveiről kevés leírás található a szakirodalomban. Magyarul – jelen dolgozatot leszámítva – egyáltalán nem jelent meg semmilyen más könyv vagy tanulmány. Életrajzát tekintve elsődleges forrásként Pier Paolo Ciurlia *Johann Hieronymus Kapsberger „nobile alemanno”* című könyvét,<sup>1</sup> James Forbes *The Nonliturgical Vocal Music of Johannes Hieronymus Kapsberger* című

---

<sup>1</sup> Pier Paolo Ciurlia: *Johann Hieronymus Kapsberger „nobile alemanno”*. *Una biografia* (Padova: Armelin Musica, 2010).

disszertációját,<sup>2</sup> valamint Victor Anand Coelho *Grove Lexikon*ban található *Kapsberger, Giovanni Girolamo* című szócikkét<sup>3</sup> vettem alapul.

*Arie* és *Motetti* című köteteiről írott átfogó tanulmányról nincs tudomásom. Ahogyan Kapsberger sok más művéből, így *Arie* és *Motetti Passeggiati* köteteiből sincs modern átírási kotta, ezért az *Arie* kötetből – tekintettel arra is, hogy *chitarrone* tabulatúra is szerepel a gyűjteményben, amely a faksimile kiadásból igen nehezen olvasható – szükségszerűnek találtam egy modern átírási kottát készíteni, amely nem csak az elemzésben volt segítségemre, de talán a kötetben szereplő művek jövőbeni előadásait is segíteni fogja.

## II. Források

Kapsberger életrajzi adataihoz és műveinek jegyzékéhez a fent említett három forrást használtam.

Vokális művei stílusának tanulmányozásához a szerző első négy *villanella* kötetét (Róma, 1610, 1619, 1619, 1623) faksimile-kiadásban,<sup>4</sup> a *Libro Secondo D’Arie a una e più voci*,<sup>5</sup> az *I Pastori di*

---

<sup>2</sup> James Forbes: *The Nonliturgical Vocal Music of Johannes Hieronymus Kapsberger (1580-1651)*. PhD disszertáció, University of North Carolina at Chapel Hill, 1977 (Mikrofilm).

<sup>3</sup> Victor Anand Coelho: „Kapsberger, Giovanni Girolamo.” In: *Grove Music Online*. [http://www.oxfordmusiconline.com/subscriber/article/grove/music/14695?q=kapsberger&search=quick&pos=1&\\_start=1#firsthit](http://www.oxfordmusiconline.com/subscriber/article/grove/music/14695?q=kapsberger&search=quick&pos=1&_start=1#firsthit) (a megtekintés dátuma: 2013.05.26.).

<sup>4</sup> A kiadás adatai: *Archivum Musicum. Collana di testi rari*, 28. (Firenze: Studio Per Edizioni Scelte, 1982).

*Bettelemme* (Róma, 1630) című kantátaszerű művét<sup>6</sup> és az 1–5 szólamra és basso continuóra írott *Cantiones sacrae* (Róma, 1628) című kötetét<sup>7</sup> használtam. A szerző más, énekhangot alkalmazó művének (opera, madrigálkötet stb.) beszerzésére nem volt mód.

A tabulatúra-átírás során Willi Apel: *The Notation of Polyphonic Music 900-1600* című könyve,<sup>8</sup> valamint Kapsberger *Libro quarto d'intavolatura di Chitarrone* (Róma, 1640) című, faksimile kiadásban megjelent kötete előszavának egy részlete alapján dolgoztam.

Az elemzések során elsősorban Caccini *Le Nuove Musiche* (Firenze, 1602) című kötete – főként a gyűjtemény előszava – és Gaston G. Allaire: *The Theory of Hexachords, Solmisation and The Modal System* című tanulmánya<sup>9</sup> volt segítségemre. Az *Arie* kötetben szereplő szövegek azonosításához elsődlegesen Alfred Noa: *Die Präsenz der romanischen Literaturen in der 1655 nach Wien verkauften*

---

<sup>5</sup> A faksimile kiadás adatai: *Archivum Musicum. Collana di testi rari*, 32. (Firenze: Studio Per Edizioni Scelte, 1980).

<sup>6</sup> A kiadás adatai: Michael Dücker (közr.): *Giovanni Girolamo Kapsberger: I Pastori di Bettelemme* (Köln: Edition Walhall, 2011).

<sup>7</sup> A kiadás adatai: Rudolf Hofstötter – Ingomar Rainer (közr.): *Wiener Edition Alter Musik vol. VII.* (Manz, Bécs: Universität für Musik und darstellende Kunst Wien, Abteilung Musikpädagogik, 2000).

<sup>8</sup> Willi Apel: *The Notation of Polyphonic Music 900-1600* (Cambridge, Massachusetts: The Mediaeval Academy of America, 1949.).

<sup>9</sup> Gaston G. Allaire: *The Theory of Hexachords, Solmisation and The Modal System.* Musicological Studies and Documents 24. (American Institute of Musicology, 1972).

*Fuggerbibliothek*<sup>10</sup> és Emil Vogel *Bibliothek der gedruckten weltlichen Vocalmusic Italiens*<sup>11</sup> című könyveket használtam.

Munkám során a világhálón található, hiteles forrásokat is használtam. Az alábbi felsorolásban ezek közül az elsődlegesen felhasznált források szerepelnek:

- [www.oxfordmusiconline.com](http://www.oxfordmusiconline.com) – *Grove Music Online*
- [www.cantusindex.org](http://www.cantusindex.org) – *Cantus Index: Catalogue of Chant Texts and Melodies*
- [www.imslp.org](http://www.imslp.org) – *Petrucci Music Library*

### **III. Módszer**

A témát zenetörténeti, analitikus és kisebb részben előadói szempontból közelítettem meg. Kapsberger korának és a korabeli jelentősebb vokális műfajok, zenei stílusjegyek (a „*seconda pratica*” jellemzői, a különböző díszítésfajták, a hexachord-rendszer) bemutatása után a két kötet részletesebb áttekintése következett. Az analízis főbb szempontjai a következők voltak:

- a tonális-modális rendszer jelenléte
- disszonancia-kezelés – például késleltetések, vagy szinkópáló mozgás
- dallami jellemzők – *passaggiók* (mint kiírt díszítések) alkalmazása, kromatika stb.
- metrumváltás

---

<sup>10</sup> Alfred Noa: *Die Präsenz der romanischen Literaturen in der 1655 nach Wien verkauften Fuggerbibliothek* (Amsterdam – Atlanta: Editions Rodopi B. V., 1997).

<sup>11</sup> Emil Vogel: *Bibliothek der gedruckten weltlichen Vocalmusic Italiens. Aus den Jahren 1500–1700. Band I–II.* (Hildesheim–New York: Georg Olms Verlag, 1972).

- a szöveg jelentősége
- madrigalizmus
- harmóniai jellemzők – a *basso continuo* szerepe, tercrokon harmóniakapcsolatok stb.
- tartalom – zenei jellemzők – forma – előadásmód.

Az analízishez – ahogyan az első pontban említettem –, szükség volt az *Arie* kötet modern átírására, amelynek megvalósításáról, nehézségeiről és megoldásairól a disszertáció egyik önálló fejezetében szerepelnek információk.

A gyűjtemények átfogó elemzését a szövegek eredetének kutatásával, valamint a kedvelt irodalmi műfajok és irányzatok bemutatásával kezdtem, ezt követően tértem át a közvetlen zenei jellemzőkre. Ezután néhány *ariát* és *motettát* elemeztem részletesebben, amelyek közül egyet-egyét a korszak meghatározó szerzői (Peri, Monteverdi, Luzzaschi) egy-egy művével, valamint a Kapsberger egy saját, később keletkezett kötetével (*Cantiones sacrae*) vettem össze.

#### **IV. Eredmények**

A korszak népszerű zeneszerzői mellett számos, a mai emberek által talán kevésbé ismert komponista is alkotott ebben a korszakban. Elsődleges célként a disszertációban azt kívántam bemutatni, hogy a XVII. század elején Itáliában nem csupán az északi városok udvaraiban, hanem például Rómában is virágzott a zenei élet, amelyben előkelő szerepet kapott a monodikus stílus, a virtuóz

éneklésmód, és alkalmazták a *seconda pratica* eszközeit is. Bár a szélsőségesen merész harmóniai váltások nem kifejezetten alkotóelemei Kapsberger e két kötetében szereplő műveinek, ugyanakkor a Caccini *Le Nuove Musichéjében* bemutatott díszítésfajták (például az olyan kiírt díszítések, mint a *trillo*, *gruppo* vagy a *ribattuta di gola*), a recitáló stílus és a madrigalizmus igen. Tehát a szöveg kifejezését szem előtt tartó, differenciált zenei eszköztár használata meghatározó Kapsberger jelen disszertációban bemutatott két gyűjteményének darabjaiban. A német származású komponista elsődleges célja tehát nem csupán a virtuozitás és a *passaggiók* öncélú alkalmazása volt, hanem inkább valamely szövegi tartalom kifejezőbb bemutatása. Például Monteverdi egyes virtuóz *passaggiókat* tartalmazó monódikus stílusú motettáival összevetve sok hasonlóságot tapasztalhatunk a két szerző zenei nyelvezetében.

Ahogy Caccini kötete is, a többi XVII. század elején írott „*passeggiati*” kötet – így Kapsbergeré – is szolgálhatta azt a célt, hogy az ezekben a gyűjteményekben szereplő műveken keresztül bemutassák a díszítések, futamok lehetséges fordulatait, illetve a zeneszerző – talán pedagógiai célzattal – ezt a gyakorlatban improvizációs technikát rögzítette, így a kor előadói ezeken keresztül el is sajátíthatták a díszítési technikákat és azok funkcióját a szöveg árnyaltabb kifejezése érdekében. Természetesen inspirálhatták a szerzőt olyan énekesek vagy énekesnők is, akik olyan könnyedén tudtak bánni a hangjukkal, hogy szinte bármilyen fürge futamot vagy díszítést „előkelő hanyagsággal” („*nobile sprezzatura*”) tudtak előadni úgy, hogy az a hallgatóság gyönyörködtetését szolgálja és csodálatát váltsa ki.

## V. Az értekezés tárgyköréhez kapcsolódó tevékenység dokumentációja

A disszertációban tárgyalt két kötet művei közül – tekintettel arra, hogy szólóénekekre írott darabokról van szó – karvezetőként hangversenyen nem állt módomban egyet sem előadni. Kapsberger egy, a *Cantiones sacrae* című gyűjteményben szereplő művét, az *Omnes gentes* kezdetű motettát azonban kórusommal, az *Arte Semplice Kamarakórus*sal több ízben is megszólaltattuk hangversenyen:

2014.05.24.	Kórusok éjszakája, Pesti Jézus Szíve Templom
2014.05.31.	9. Nemzetközi kórusfesztivál, Gerzat (Franciaország), Théâtre Cornillon
2014.12.14.	Adventi koncert, Budapest, Rózsák terei görög katolikus templom
2015.07.28.	Europa Cantat Fesztivál, Pécs, Irgalmas templom
2015.12.13.	Adventi koncert, Budapest, Szent Szabina Kápolna

Egyetemi oktatói munkám során tanítom, bemutatom a korszak stílusjegyeit, zenei jellemzőit, amelyek mélyebb megismerésében éppen a fent részletezett kutatás jelentett nagyfokú ismeretgyarapodást és a korábbiakban tanultak megerősítését.